

TEMA 10

RAÇA, ETNIA I NACIONALITAT. RELACIONS INTERCULTURALS

Els hòmens es dividixen en negres, blancs....
cocodrils i portuguesos.
(Classificació d'un grup aborigen australià)

Els xiquets no són sensibles a les diferències racials
fins a haver-li'ls inculcat en la seua ment
incidentes de la vida o prejuís
'snobísticos' de família i cultura.
(Allport i Postman)

Les situacions definides com reals
arriben a ser reals en les seues conseqüències
(Teorema de Thomas)

Vivim en una societat multicultural o cosmopolita. És veritat que el món ha sigut sempre divers. I segurament, en el cultural, abans molt més que ara. Però de molta d'eixa diversitat no es tenia notícia. Cada poble era el centre del seu món. I la resta, si no eren desconeguts, generalment eren menyspreats. Eixa diversitat s'ha reduït amb l'augment dels contactes entre diferents pobles i comunitats, però no ha desaparegut. Més aïna s'ha fet patent. La mobilitat global de missatges, béns, capitals i persones, les migracions, fan que siguem conscients d'eixa diversitat i prenguem contacte amb ella de diverses maneres. Junt amb tot això, s'ha consolidat una nova actitud davant de la diversitat cultural, el pluralisme, basat en els principis de tolerància i respecte mutu. Açò no vol dir que no sorgisquen conflictes o hi haja actituds visceralis i violentes de rebuig per part de persones i col·lectius prejudiciosos cap als que hi són distints en el racial, en el nacional o en l'ètnic, entre d'altres.

En este tema tractarem sobretot de les diferències físiques (racials) i culturals (ètniques) que es donen en les societats i entre societats, diferències que a vegades coincidixen. Són diferències que s'articulen en relacions desiguals dins de les societats i que donen diferents oportunitats i recursos. Descriure-les, explicar-les i combatre-les són tasques de la sociologia i del treball social. I és que si bé els desenrotllaments tecnològics han facilitat que persones de diferents grups siguen veïns, es a dir, visquen juntes, les desigualtats i les ideologies i accions racistes persistixen. En una societat així el treballador social haurà d'atendre i prestar servicis a minories i immigrants, però també intervindre sobre les poblacions autòctones a través de campanyes de sensibilització a fi de reduir la desigualtat i la discriminació que afecta estos col·lectius.

En el tema, a partir del fenomen de les migracions contemporànies, veurem els conceptes de raça, ètnia, racialització, racisme, xenofòbia, minoria, entre altres, indispensables per a entendre com vivim junts en societats multiculturals, a pesar de prejudis i estereotips i de quina manera replanteja cada societat eixa convivència, incloent les minories que ja formaven part d'ella, i quines relacions existixen amb la desigualtat social.

CONTINGUTS

1. Diferència i desigualtat com a principis estructurants de relacions i posicions socials
2. Raça, ètnia, minoria, nacionalitat, racialització
3. El prejudi racial. El racisme i la xenofòbia
4. Prejudi, estereotip i discriminació
5. Les explicacions del racisme
6. Els processos migratoris
7. Integració i inserció social
8. Conflictos i problemes

OBJECTIUS

- Coneixer els conceptes bàsics per a parlar, descriure i analitzar les relacions interculturals
- Ser capaç de posar en relació la diversitat amb l'estructuració social
- Valorar la importància que juga la cultura originària en la identitat de les persones
- Conèixer les principals teories explicatives de les conductes i pensaments discriminatoris
- Saber situar el fenomen de la immigració en el món actual
- Conèixer les actituds individuals i col·lectives davant la diversitat cultural i la integració

1. DIFERÈNCIA I DESIGUALTAT COM A PRINCIPIS ESTRUCTURANTS DE RELACIONS I POSICIONS SOCIALS

** Per començar, comenteu breument per què creieu que hi ha racisme i xenofòbia?*

Els espanyols creiem que hem viscut en una societat prou homogènia en l'ètnic i el racial, terme este que es continua usant, encara que no estiguen clares quines són els seus referents, ja que unes vegades s'usa per a parlar de diferències en els trets físics (especialment el color de pell, encara que no sols) i altres de grups ètnics. En certa manera la població espanyola es prou homogènia, si obviem els profunds canvis derivats del procés migratori que porta a la gent del camp a la ciutat i que es dóna en les dècades centrals del segle XX, i si ignorem també la presència de la comunitat gitana al nostre país, instal·lada en ella des de fa ja més de cinc segles. El fet d'haver passat en un parell de dècades de ser, Espanya, un país emissor de migrants a ser receptor d'ells ens ha posat en front de la qüestió de la diversitat cultural i física, qüestió que en altres països era manifesta des de fa dècades; més d'un segle inclús; pensem-hi en els països del continent americà. Així i tot, hem de tindre present que hi ha migració sense diferències ètniques, i hi ha diferències ètniques sense migració.

La igualtat i la diferència articulen relacions i marquen posicions dels individus en el conjunt de la societat. Això es tradueix en majors o menors oportunitats i recursos per a ells. Com vam dir en el tema anterior, la classe, el gènere, l'edat o el bloc raça-ètnia-nacionalitat són segurament els principis estructurants més universals que n'hi ha. Això no vol dir que, per exemple, per a una persona concreta, una discapacitat o una malaltia, pugui ser molt més determinant que qualsevol altra condició. En tot cas, sempre hem de tindre present que les esmentades condicions operen conjuntament.

Els essers humans pertanyem tots a la mateixa espècie, la humana, l'*homo sapiens sapiens*. No obstant això, físicament no som iguals. Ningú és igual a ningú més. Cadascú és únic i, per tant, tots som diferents a la resta d'essers humans. L'interessant és que algunes d'eixes diferències es tradueixen en diferències socials, mentres que altres no ho fan. El fet que en el passat els grups humans hagen viscut junts i amb escàs contacte amb grups distants, per exemple, ha donat lloc a que n'hi haja una homogeneïtat física prou manifesta de portes endins. De totes maneres eixa homogeneïtat és relativa i està basada en part en una interpretació cultural que fa el propi grup, donat que en cada país podríem trobar fenotips que podrien ser propis d'altres grups i, no obstant això, no els veiem substancialment diferents de nosaltres.

Si triàrem dos espanyols i el desposseïrem dels símbols culturals que ens fan fàcil identificar-los com pugui ser l'el mode en què visten, pentinar-se, etc., no els distingiríem d'un francès, un italià, un portugués, un romanés, un grec, un libanés, un

anglés etc. Podria passar perfectament per un marroquí o un algerià, per citar-ne dos nacionalitats més. I segurament tampoc seria molt diferent de molts alemanys. Mes difícil ho tindriem no distingir-lo d'un finlandés, per exemple, encara que hi haja molts que podrien passar per espanyols, com molts espanyols podrien passar per nòrdics.

D'altra banda, a més de en el físic, eixe viure junts, també fa que els grups siguen culturalment homogenis, i diferents d'altres. Encara que dins de cada societat sempre podem trobar minories que tenen una cultura i a vegades trets físics lleugerament o marcadament diferents a la resta.

"Primera, creiem que el que anomenem "diversitat humana" és un fet objectiu -encara que [...] no totes les variables en què s'encarna eixa diversitat són objectives. Segona, el que anomenem "diferència" és la representació cognitiva de la diversitat. Tercera, el que anomenem "desigualtat" és la versió afectiva i valorativa de la diferència. Quarta i última, el que anomenem "discriminació" és la manifestació comportamental -ja siga discursiva o conductual- basada en la desigualtat." R. Pulido (1997).

A pesar de l'anterior, els essers humans, en totes les èpoques, s'han desplaçat interterritorialment. Esta mobilitat fa que entren en contacte i es relacionen gentes que són física i/o culturalment diferents. No obstant això, és molt difícil, per no dir impossible, assenyalar un tret general de les relacions que es generen entre pobles distints. En uns casos la convivència ha sigut estreta i sense problemes; en altres, no. Sense entrar en este moment en la causa o causes que els han provocat -que perfectament poden ser altres- la major part dels conflictes bèl·lics que actualment existixen en el món són conflictes en què les diferències ètnicoculturals estan presents. Pensem que les guerres que van assolar Europa durant el segle XX, exceptuant l'última, van ser guerres en què la conflictivitat girava entorn del nacional o de la classe social (com va ser el cas de la guerra civil espanyola). En el cas de la recent guerra en l'antiga Iugoslàvia el nacional i, sobretot, l'ètnic van dividir els bàndols en conflicte.

** Cerqueu informació sobre quins conflictes bèl·lics hi ha actualment en el món i de quin tipus són.*

El pas del temps ha fet que eixes relacions, que fa cents o milers d'anys eren escasses i de curt abast, no cessen d'incrementar-se. Així, en una societat globalitzada com en la que vivim, les relacions interculturals, són una realitat omnipresent, ja que el desplaçament de persones a escala mundial és una de les seues notes més cridaneres. I encara que l'atenció sempre se sol focalitzar en les societats d'arribada, les repercussions són tant per a les d'acollida o receptores com per a les emissores. En ambdues es produïxen canvis. Canvis en la composició i canvis en les relacions i en la cultura. En un context com eixe, sentim parlar de problemes de convivència, però també de l'extensió dels valors de tolerància i respecte en relació amb la convivència

intercultural. Termes com “multiculturalisme”, “interculturalisme” “pluriculturalisme”, entre d'altres, així com els seus derivats, eren inexistents més enllà de tres dècades enrere. Qüestions que sempre han estat presents en les relacions interculturals com què passa amb la cultura de la societat d'arribada i què passa amb la que dels que arriben, qui tenen més èxit, els que reneguen de la seua cultura o els que la mantenen. Qüestions que són abordades de manera diferent segons els valors imperants en cada societat, segons qui són els que es desplacen, quin el seu nombre, quin el seu poder, entre d'altres aspectes rellevants.

Com hem dit adés, els essers humans som diversos en molts sentits. A alguns d'ells se li's dota d'un significat i un simbolisme especial. Ser dona, ser home, ser vell, ser jove, per exemple. També tindre un color de pell diferent -encara que siga lleugerament- al de la majoria pot condicionar –de fet ho fa- la percepció, la valoració i/o el tracte que rep una persona. Com també ho és el fet de descobrir que, a pesar de no haver-hi diferències físiques, eixa altra persona és estrangera o pertany a una minoria ètnica. Moltes vegades van junts el físic, l'ètnic i el nacional. Però en tot cas la categorització de les diferències és un assumpte més complex del que a simple vista creiem.

Un grup d'aborígens australians classificava els essers humans en blancs, negres, cocodrils i portuguesos. Al principi la classificació ens pareix lògica, però no perquè ho siga, sinó perquè coincideix amb una de les nostres. Després tot el contrari. Per més que les diferències siguen construïdes, són reals en els seus efectes. Els individus no tenen les mateixes oportunitats. La construcció d'estereotips, el sorgiment de prejudicis i les pràctiques discriminatòries, o no, mereixen per això un interès especial. En tot cas, el que ací ens interessa és com la construcció de les diferències s'articulen, o no, en desigualtats socials, així com també quines relacions socials es creen i quins efectes tenen sobre els individus i sobre els grups humans.

Una de les més paleses és tota sort d'hostilitat, des del rebuig (en quant negativa a relacionar-se amb determinades persones) a la desconfiança, el recel, el menyspreu, la discriminació o l'agressió. Podem ací parlar de racisme i de xenofòbia (entesa com a rebuig del que no pertany a la nació; a l'estranger, doncs). Hi ha els que reduïxen el racisme i la xenofòbia a una qüestió de desigualtat econòmica. Així, ambdues actituds encobrixen una situació de “aporofobia”, de por o rebuig dels pobres. El problema és com explicar llavors el racisme contra els xeics àrabs, contra els jueus, contra certs futbolistes negres o contra gitanos famosos i rics. Encara que la component econòmica tinga un pes en molts casos, en altres no ho té. A més, moltes de les persones o grups que rebutgen altres persones o grups estan en situació econòmicament igual o pitjor. Per això, un enfocament en què es combinen els tres elements que Weber assenyalava per a les classes socials (riquesa, prestigi i poder) és més explicatiu que l'anterior reduccionisme (veure tema 9). Però encara així la dimensió del prestigi ens pareix fonamental en les valoracions racials, nacionals i ètniques en les que uns grups veuen a

altres com a inferiors o superiors.

2. RAÇA, ETNIA, MINORIA, NACIONALITAT, RACIALITZACIÓ

Els quatre conceptes que hi abordem a aquest apartat són d'acceptació i ús comú, però el seu significat i el seu ús és qualsevol cosa menys homogeni. En molts casos es complementen i se superposen entre si, anant de la mà. Altres vegades, no. Una persona negra pot ser administrativament ciutadana espanyola, encara que el seu univers cultural pot ser fang. Pot ser negra, i nacional i culturalment espanyola però pot patir les mirades o actes discriminatoris de molts dels seus conciutadans, i no podem dir que pertanga a cap minoria. I així sofrir la supervisió policial pel seu color de pell. Un gitano es diu que pertany a una minoria i que és de raça i ètnia diferent. Per a molts altres no s'apliquen o no es tenen tan presents el concepte d'ètnia, però sí el de nacionalitat. Per exemple, els francesos, anglesos, mexicans, equatorians. Diguem que hi ha certs mecanismes consuetudinaris pels que assignem unes categories a unes persones, però no a altres. Com veurem, igual succeïx amb la "categoria" immigrant, que apliquem selectivament a uns immigrants i no a altres. Són categories socials, amb les que descrivim i valorem les persones. Termes que també poden ser triats o preferits pels propis actors socials en alguns casos.

El de nacionalitat és una categoria classificatòria relacionada amb la pertinença administrativa de les persones a una entitat política moderna, l'Estat-nació, tal i com vam veure al tema 7. Però en ella sol estar implícita una base de diferenciació ètnica. Tant ètnia com raça suposen classificacions dels essers humans. Però mentre que la primera és de base cultural i social, relacionada amb el lloc i grup humà on la persona és enculturada (educada o socialitzada; cr. tema 3), la segona es fa sobre una base física o biològica. Raça és un concepte popular i acientífic que classifica i ordena els essers humans a partir d'uns trets físics als què atorga importància, restant-se-la a altres. En eixe sentit podriem dir que és la distinció física feta socialment significativa. Per exemple, el color de la pell o la forma dels ulls, mentres s'ignoren altres com la forma de les orelles o de la boca.

Raça seria un suposat grup de persones que compartixen unes característiques físiques comunes i que poden constituir una població discreta i separable.

A vegades és diu que el de raça és una construcció social. Però la terminologia del "constructivisme social" és massa ambigua, confonent i intrascendent, ja que en ell no és diferència entre la veritat i la falsedat de què construïx. És construïxen els veritats i és construïxen els mentides. Tan construïda és la creença popular de què hi ha races com, la científica de què no n'hi han. El constructivisme social no diferencia una de l'altra. Per a nosaltres les dos són construccions, però no estan al mateix nivell

de legitimitat epistèmica.

Així, doncs, el concepte “raça” és una elaboració ideològica, social, amb pretesa base biològica, sense tindre-la. D'ací que alguns sociòlegs la rebutgen. Altres pensen que pel fet que té un ús social cal seguir usant-la, encara que siga entre cometes “raça”, en la mesura que és un concepte que usen els actors socials i que té efectes sobre els subjectes. L'alternativa d'emprar el concepte “racialització”, entès com a classificació de persones a partir del concepte de raça, no acaba d'evitar els problemes, ja que, a pesar de pretendre ser neutre, està pròxim del racisme, i en ell troba el seu origen.

En tot cas, des del punt de vista biològic no hi ha races en l'espècie humana, l'*homo sapiens sapiens*. O dit d'altra manera: tota l'espècie humana pertany a la mateixa raça. La biologia macro, així com la biologia molecular i la genètica han demostrat que no n'hi ha, de races. Però sí que hi ha el racisme i segons ens diuen augmenta. És a dir, com fet social segueix ben arrelat. La gent continua categoritzant de forma racial als pobles del món. És el que hem anomenat “racialització”. De tota manera, més endavant com també el racisme evoluciona, adaptant-se als nous temps i circumstàncies, i al nivell de coneixement disponible.

La diferència d'oportunitats que es tenen per tindre un color de pell o un altre, una forma de nas o una altra, un color i forma de cabell o un altre, un color d'ulls o un altre, etc. pot portar als individus a, per exemple, blanquejar-se la pell o allisar-se el cabell. Michael Jackson ni va ser una excepció ni va ser el primer. Ambdós coses són comuns en molts països africans o a Amèrica central, per exemple. I és que ser negre és o ha sigut en molts llocs un estigma com els que ho patixen ho saben bé. Els que viuen el seu color de pell amb normalitat no hi poden no imatginar-s'ho fins que no ho experimenten en carn pròpia. En els resultats d'un experiment en què una persona negra era maquillada com a blanca i una blanca com a negra, i després tractaven de fer la seua vida normal, el primer comentava que mai no s'havia sentit tan còmoda. El segon comentava que havia sigut una de les experiències més horribles de la seua vida. Un cas semblant pot llegir-se en l'obra de Günter Walraff, un periodista alemany que durant un període de quasi un any es va fer passar per turc. La seua experiència la contà en el llibre *Cabeza de turco*.

Si la idea de raça es fa sobre els significats atribuïts a les diferències físiques, sense cap base científica, el de “etnicitat”, en canvi, es basa en les diferències culturals entre els grups. Es referix a una classificació que es realitza en virtut de pràctiques, activitats, creences que distingixen a una comunitat d'altres. Això que anomenaven cultura en sentit antropològic (cfr. Tema 3). Per l'etnicitat, un grup (endogrup) es veu diferent d'altres grups (exogrup) o un grup (exogrup) veu iguals a molts grups, agrupant-los sota una única etiqueta. Un exemple d'aquest cas el trobem en els termes “negre”, “hispanà” o “latino”. Per darrere del concepte d'etnicitat hi és el d'identitat col·lectiva, un

concepte força complex, com ara veurem.

Realment tots tenim moltes identitats que es combinen entre si. La de gènere, la d'edat, la professional, la dels càrrecs que ocupem, adhoc la de alguns del nostres trets físics com pot ser una discapacitat. Ser cec, per exemple. Som un feix d'identitats múltiples, però l'ètnica o cultural és de les més importants perquè ens relaciona no amb una categoria social, sinó amb un grup.

Determinats trets es consideren definitoris i propis d'eixa identitat. La llengua, la religió, la gastronomia, els rituals festius, la història, l'ascendència, (real o imaginada), inclús el tipus físic. Esta autoidentificació és tot menys primordial, sinó relacional. Cada grup configura la seua identitat en relació i per oposició a altres grups, siga voluntàriament o no. Però sobretot és interessant percebre que les identitats estan en sempre en evolució.

Per exemple, la identitat dels caribenys a la Gran Bretanya ha evolucionat en unes dècades, passant en el seu inici de ser considerats com “negres”, a considerar-se ells, a si mateixos, com “negres britànics”. Entre mitges es va prescindir del concepte “negre”, preferint-se els de “indis occidentals” i el “d'immigrants afrocaribenys”, en la qual cosa veiem una influència del terme “afroamericà” emprat pels negres als Estats Units.

El concepte “latino” és un concepte totalment ambigu per a qualsevol latino. Amb ell s'agrupa a tots els llatinoamericans; inclús els espanyols podem entrar en ell. Per a ningú dels què cauen dins d'eixa etiqueta, “latino” forma part de la seua identitat actual. La gent es considera xilena, mexicana, hondurenya, portoriquenya o dominicana. En tot cas, no sabem si en el futur hi podria definir una nova identitat o no.

Un cas on les identitats es barregen i generen conflictes personals prou profunds és en els dels fills de molts immigrants, sobre tot si la seua cultura és molt diferent de la d'acollida. Pensem-hi que si ja pot ser conflictiu per a un adult que ja te formada la seua visió del mon, quines dificultats afegides no poden donar-se en els xiquets i jovens. Ells no són socialitzats primer en un món i després han de resocialitzar-se en un altre, sinó que ho són a la mateixa vegada en dos mons amb codis, normes, valors i creences, alguns dels quals hi seran diferents. D'ací que de vegades s'empren el terme “xoc” per descriure aquesta situació social de viure en dos mons al mateix temps. Per exemple, un món els arriba des de l'escola, els mitjans i els amics i altre des de la família o també altre grups d'amics. Però eixe xoc, que sobre tot en un moment del seu desenvolupament personal els pot generar conflictes personals, familiars i socials, també en genera innovació i riquesa intel·lectual i cultural.

** Un grup, debateu quina identitat se li atribuirà a un dominicà o haitià negre als Estats*

Units. Serà considerat negre, hispà o latino? I a Espanya?

*** Un altre grup identifiqueu els motius de conflicte identitari en que pot trobar-se un xiquet o xiqueta equatorià/na o marroquí/na vivint a Espanya*

La identitat col·lectiva

“Diem que una identitat és col·lectiva, no perquè moltes persones tinguen la mateixa identitat per igual, sinó per a al·ludir a una consciència compartida per un cert nombre d'individus (molt variable segons els casos) de reconèixer-se entre si com a semblants, i al mateix temps diferents d'altres individus.

Eixa semblança es basa normalment en certs trets o factors definits de forma estereotípica i acceptats com propis pel comú d'aquelles persones. El que significa que es reconeixen com a integrants d'una mateixa col·lectivitat o un nosaltres.

Este procés respon a dos tipus de dinàmiques. Unes endògenes o dependents de la pròpia col·lectivitat, i altres exògenes, o derivades de la seua interacció amb altres entitats socials d'eixe tipus. [...]

Si fem referència a les identitats col·lectives de major inclusió que sovint porten implicada la noció de territori, com ara les de clan, les tribals, ètniques, regionals, o les nacionals i estatals, aquells trets distintius es basen generalment en la tradició, en algun tipus de passat mitificat, així com en una suposada descendència comuna. També solen sustentar-se en factors fenotípics o d'aparença externa dels components de l'endogrup, així com en les seues preteses costums (que en realitat normalment fan referència sobretot a festes i rituals col·lectius d'autoafirmació).

Però els marcadors que solen resultar més eficaços són els relacionats amb aquelles suposades entitats que prevalen al llarg del temps, com la llengua, la cultura, la religió, etc. [...]

Dins de les múltiples o almenys variades possibilitats de definició i diferenciació que té un col·lectiu, resulta particularment important per a l'Antropologia [i per a la Sociologia] saber perquè han resultat preponderants uns criteris marcadors i no altres. Quin grau d'acceptació o adscripció aconseguixen i com ho aconseguixen. (A. Piqueras)

El concepte de minoria és un concepte que tendix a usar-se en ciències socials amb referents que poden ser molt distints. Estrictament ens parla del nombre d'un grup o categoria respecte de la societat. Encara que amb el seu ús el que es pretén és remarcar les condicions de discriminació, exclusió social o una certa marginació. En la

pràctica és habitual que l'etnicitat s'associe amb les minories, enfront de la societat majoritària o hegemònica, que tenen una situació desfavorida i que posseïxen un cert sentit de pertinença (identitari, per tant), pràctiques endogàmiques de casament i un cert aïllament. Els gitanos poden ser un exemple. No obstant això, ser minoria pot respondre a una situació conjuntural i no numèrica de manca de poder (dones) o opcions considerades desviades (homosexuals) o simplement minoritàries, encara que no desfavorides (suecs a Espanya). Així el terme és tan variat que necessita ser cognomenat, encara que moltes vegades s'use com a sinònim de "minoria ètnica", que és l'ús que així ens interessa.

A banda dels gitanos, les minories ètniques més importants a Espanya, han sigut els maragats (Lleó) els xuetas (Mallorca), els vaqueiros (Astúries), els pasiegos (Cantàbria), els agotes (Navarra, Bozate). Sobretot han pesat i pesen prejuís i les pràctiques discriminatòries.

3. EL PREJUÍ RACIAL. EL RACISME (I LA XENOFOBIA)

El racisme és un fenomen més complex del que pareix a simple vista. D'entrada, com a manifestació de rebuig o discriminació sobrepassa el element física que aludeix el concepte raça, i inclouria també allò ètnic. De fet el que el racisme estiga socialment sancionat i censurat ha fet que el racisme adopte la forma de la xenofòbia, que està socialment més estés.

En el que respecta a la seua natura, encara que tendim a pensar que el racisme (i ací hauríem de contemplar també la xenofòbia) és universal i homogeni, donant-se en totes les cultures, si ho analitzem en detall, açò no és tan evident. Les formes, significats i abast que va tenint i adoptant són molt canviants. Així que ens trobarem amb dos posicions. La dels que pensen que el racisme és un fenomen universal i invariable i la dels que pensen que és un fenomen occidental i modern, prou recent, i que, per tant, cal estudiar en cada context, i del que resulta complicat fer generalitzacions, mes allà del trivial.

Si el mirem històricament, el racisme ha anat variant i també canvia d'una societat a una altra, d'un grup de referència a un altre. Cada grup té els seus propis condicionants i circumstàncies, les quals han de ser estudiades per separat. D'altra banda, les manifestacions discursives i conductuals són tan variades que agrupar-les totes elles en la mateixa categoria és inadequat. Una persona pot ser racista i estar incòmode amb persones diferents, però no traduir-se en una conducta discriminatòria. Una altra pot ser-ho i discriminar a algú no oferint-li algun servici. Finalment, una tercera pot participar en agressions o inclús arribar a matar una altra persona per ser diferent. No estem parlant del mateix.

Segurament es pot parlar d'un recel, desconfiança i un grau de rebuig dels que no són com nosaltres. Però fins a açò és qüestionable, com hem vist en l'apartat anterior. Què és ser com “nosaltres”? “nosaltres”, més enllà de l'ús deíctic, és una identitat simbòlica els límits de la qual determinem simbòlicament. En termes de B. Anderson, sempre és una “comunitat imaginada” els límits de la qual es basen en convencions i conviccions, que podrien ser perfectament altres.

Teresa San Roman (1995), antropòloga estudiosa dels gitanos, considera que l'existent han sigut formes d'heterofòbia i alterofilia. És a dir, manifestacions d'etnocentrisme i en conseqüència de xenofòbia i alterofòbia (rebuig de l'altre, de l'estrany). El color de la pell és un motiu d'estranyament, però no existia una base per a constituir-ho en element central en el passat. El domini del llenguatge ha sigut segurament molt més important que el color de la pell en altres èpoques. Els grecs anomenaven bàrbars als estrangers per considerar-los no dotats de racionalitat ja que no parlaven una cosa intel·ligible. Els asteques anomenaven muts als tolteques perquè no els entenien. Nosaltres emprem termes com a algaravia (llengua dels àrabs) per a parlar de confusió i casos. La intel·ligibilitat es fa sinònima de possessió de Raó o de logos (paraula). D'altra banda, també la religió va jugar un paper molt important de diferenciació entre persones i pobles. Més que algunes diferències fenotípiques pròpies del racisme modern, del qual un element fonamentals ha sigut el color de la pell i, en concret, el simbolisme oposat del blanc i el negre. Aquest racisme es desenrotlla a Occident, especialment a Europa a partir del segle XVIII, consolidant-se en el XIX.

No obstant això, dins del racisme europeu modern, s'ha de distingir tres moments diferenciats, sobretot a partir del mal anomenat “descobriment d'Amèrica”. Un primer moment seria des de la conquesta i colonització fins a l'origen de l'evolucionisme darwinista. A partir d'eixe moment es configura en un racisme “biologic-darwinista”; que adopta una aparença científica. Finalment, el racisme més recent, és un racisme d'índole culturalista i postmodern, centrat en formes de ser de les persones pròpies d'una cultura. Vegem breument estes etapes.

Com hi ha assenyalat, Levi-Strauss, el descobriment d'Amèrica va suposar una revolució antropològica total. Una vegada es va descobrir que es tractava d'un nou continent, i no de les Índies occidentals, la primera gran qüestió dels conquistadors i teòlegs espanyols era si els essers que es van trobar eren o no humans. Fins llavors es creia que l'atles de sers humans estava complet i que bàsicament els dividia en fidels, pagans i ateus. Allò trencava els esquemes conceptuals dels europeus catòlics. Si eren fills de Déu per què no els havia donat una religió (coneguda). Potser –pensaven alguns- no tenien ànima i per això no tenien religió. Si no tenien ànima, llavors eren bèsties.

En este context cristià, predarwinista, seguint els dogmes bíblics, si tots érem

descendents d'Adam i Eva (i fills de Déu i germans), el problema era com explicar la diversitat fenotípica i, amb això, justificar certes formes d'opressió i explotació (superioritat i inferioritat), i viure amb certs prejudis. És a dir, reconciliar la doctrina cristiana amb les pràctiques, creences i interessos que es tenien en aquell moment.

El debat es va articular entre dos postures: monogenistes i poligenistes. Els primers defenien un únic origen per a tota la humanitat. Els segons, orígens diversos per als sers humans. Encara que estiguem abans de Darwin, és curiós que amb l'evolucionisme es tornarà a reproduir la mateixa polèmica sobre l'origen únic o divers de l'espècie humana; encara que en termes biològics. En este sentit, contra la idea de l'origen únic (africà) i per a recolzar l'origen divers es va arribar inclús a falsificar algunes restes fòssils, com va ser l'home de Piltdown. Un frau amb el que es tractava de justificar l'origen europeu de *l'homo sapiens*, un *homo sapiens* blanc i no africà i negre.

El marc intel·lectual més adient per a justificar l'esclavisme pareixia ser el poligenisme. No obstant això, va ser el monogenisme el que va justificar l'esclavisme. Les idees respecte d'això van ser diverses. Des de la que sostenia que Déu ja va crear alguns pobles per a ser serfs d'altres a què pensava que el color fosc de la pell era una lepra benigna o una pecositat que cobria tot el cos.

Les interpretacions poligenistes, assenyalaven que Adam només era progenitor dels jueus però no d'altres pobles. Voltaire, per exemple, ho defén al dubtar que un insignificant poble com els jueus pogueren ser l'origen de tota la humanitat.

Però no tot en l'època eren idees racistes. També podem trobar-nos amb crítiques contra el racisme i la defensa de la idea d'igualtat. La trobem en diversos autors des del XVI. Michel Montaigne és un d'ells, qui es fa ressò del mite del bon salvatge. És un dels iniciadors de la idea que els pobles tradicionals viuen en una harmonia i una pau social, així com també en harmonia amb la naturalesa. Enfront d'ells destaca el caràcter corrupte dels europeus, als que la civilització ha *malejat*. Després, diversos pensadors comencen a estendre la idea que tots els essers humans naixen lliures i iguals (Locke, s.XVII Rousseau s. XVIII), però en el XIX i primera mitat del XX, el racisme es consolidarà i expandirà en gran mesura. Amb el racisme es pot justificar (i es justifica, de fet) el colonialisme i l'esclavitud, o la superioritat intel·lectual i moral dels blancs, la qual cosa els fa més aptes per a manar. El racisme era per tant una ideologia que casava bé amb els interessos econòmics del colonialisme. Si en el segle XVIII, es podia admetre (com a idea) que els sers humans naixen lliures i iguals, en el XIX el context afavoria l'extensió i consolidació de la idea que els essers humans naixen i són desiguals.

Un paper important en la fonamentació del racisme modern el va jugar el comte Joseph Arthur de Gobineau, que no vol dir que fóra el primer racista modern. No

obstant això, la seua obra va ser una de les més influents per les conseqüències que va tindre. Va influir en Hitler, en el Ku-klux-klan i l'*apartheid* sud-africà. El sociòleg Pitirim Sorokin, va dir d'ell que és un llibre escrit amb brillantor i subratlla la seua influència en nazisme. En ell s'exposa la idea de mescla com a degeneració racial, enfront de la puresa de les races, d'entre les quals l'ària és la millor i superior a la resta. Inclús la civilització s'explica per la major puresa entre races. La civilització floris en indrets on els humans no s'han barrejat i la decadència comença amb la mescla.

L'evolucionisme va suposar una revolució intel·lectual en molts aspectes. Va qüestionar la doctrina bíblica sobre la creació divina dels essers vius i del ésser humà. Però no va soscar el racisme imperant. Amb el darwinisme, el racisme establix escales en l'evolució. Els negres són equiparats o simplement considerats iguals a micos o simis. Estarien menys evolucionats que els homes blancs. E igual succeeix amb altres races. S'arriba inclús a sostindre que són espècies diferents. O que poden convertir-se en una d'elles, si es mantinguera l'aïllament reproductiu.

Després de la terrible experiència dels camps de concentració i extermini, en la segona guerra mundial, emergirà un programa destinat a demostrar que no existixen, des del punt de vista biològic, races. Així mateix que tampoc hi ha diferències intel·lectuals atribuïbles a l'herència biològica. La similitud dels membres d'una societat o cultura deriven de la freqüència del contacte i de què són hereditàries, però açò no té major significat, excepte el que vullguem atribuir-li. Així, seleccionem unes i desdenyem altres.

Desmuntada científicament la idea que hi ha races humanes, el racisme s'acomoda als temps i persistix actualitzat, encara que convivint amb formes anteriors. Açò succeeix cap a la dècada de 1980, en què hi adopta elements de les ciències socials, ja que de les naturals poc pot prendre, i també dels principis d'equitat i justícia, aplicats en sentit estricte com el de no afavorir a cap grup o categoria social. En este sentit és un racisme "reflexiu", com ho va ser quan es va actualitzar amb el darwinisme, al prendre elements del corpus oficial de coneixements científics. L'últim racisme és un racisme "culturalista" que gira entorn de la idea d'etnicitat. El "ells són així", que tantes vegades podem sentir, volent-hi assenyalar que la socialització en el si d'una cultura fa d'una manera de ser als individus, la qual no pot canviar-se com si fos una empremta indeleble, acompanyada de molt prejudici sobre les altres cultures.

Pel grups que afecta, per l'abast i per les manifestacions, el racisme s'ha de veure en cada moment i en cada país concret. Pensem en la situació de la població nativa als Estats Units, Canadà o a l'Amèrica Llatina. Tinguem també present el cas de l'*apartheid* sudafricà. O la dels gitanos a Espanya. O la dels turcs a Alemanya. O la dels espanyols en els diferents països europeus als que van emigrar en els anys 60.

A Espanya, en el passat, el racisme no estigué tan focalitzat en el color de pell com en

la pertinença a certes minories ètniques (gitanos i jueus). Hui es barrejaria el rebuig de certs grups d'immigrants (magrebins, equatorians, romanesos) amb el de les persones negres.

En general en les societats trobem diferents manifestacions del racisme. Hi ha un racisme latent i de baixa intensitat, que està molt arrelat entre la gent. En l'altre extrem hi ha un racisme manifest, d'individus que normalment es declaren racistes militants i que s'unixen a grups que defenen la supremacia blanca, i que a vegades estan implicats en agressions violentes i assassinats. Però el racisme no és reduït a les accions de persones patològicament prejudicoses. A altre nivell trobem un racisme institucionalitzat. Consistix en la diferència de tracte, discriminació adhuc, que es proporciona a certs individus per pertànyer a certes minories, encara que la llei i la burocràcia, en aparença, garantixen un tracte semblant per a tots. Aquest racisme es manifesta en les institucions: els tribunals de justícia, les presons, la policia, l'escola o els serveis sanitaris, algunes lleis sobre immigració aprovades pels governs. Inclús cap pensar sinó forma part del racisme els discursos que alguns partits polítics llancen per tal d'obtenir guanyar vots.

** Assenyaleu exemples o casos de racisme institucional per aquest àmbits.*

Si alguna cosa podem veure que tenen en comú les diferents manifestacions del racisme són la creença en la superioritat del grup propi i la inferioritat del grup alié, creença que s'inserix en un sistema de dominació d'un grup sobre l'altre.

Finalment la pluralitat del binomi racisme-xenofòbia es veu també reflectit en les seues causes, que, encara que no sempre, a vegades es superposen. Bàsicament podem parlar de causes "psicològiques" (por a l'estrany, prejudicis i estereotips, bocs expiatoris), "culturals" (etnocentrisme, crisis identitàries), "econòmiques" (competència laboral, substitut de les classes), "polítiques" (fonament sobretot de l'extrema dreta).

4. EL PREJUÍ, L'ESTEREOTIP I LA DISCRIMINACIÓ

Endinsem-nos ara en la qüestió de quin és l'origen de la discriminació, el rebuig, a vegades violent, altres vegades institucional de certes persones per pertànyer a determinats grups. Parlem dels prejudicis, els estereotips i la discriminació. D'entrada podem dir que encara que segurament tot això tinga una base biològica, en la seua manifestació és resultat de l'aprenentatge. En la conducta humana tot té una base biològica, però esta no explica res. De totes maneres donar-ho com resultat de l'aprenentatge tampoc ens diu molt més. Per què uns ho aprenen i altres no?, per què uns es dediquen a agredir a altres i altres no?

Els tres conceptes que acabem de esmentar han sigut desenrotllats i estudiats per la

Psicologia, especialment d'una banda d'esta, la Psicologia social. Veurem ara el seu significat, per a després tractar de les diferents teories que tractem d'explicar les actituds i conductes racistes i xenòfobes.

En principi el prejudí és simplement un juí anticipat, fet abans de temps, es a dir, de conèixer les coses o les persones, i que per tant pot ser de qualsevol signe, tant positiu com negatiu. No obstant això el concepte prejudí té normalment un sentit negatiu, mitjantçant el qual es fa una valoració desfavorable d'una cosa, persona o grup.

En el cas del estereotipus, en moltes caracteritzacions que es fan del concepte costa distingir-lo del prejudí. Per exemple, Giddens el defineix com “caracterització fixa i inflexible d'un grup de persones”. Una definició més acurada podria ser aquest altra: els estereotipus són creences que versen sobre grups i al seu torn es creguen i compartixen en i entre grups dins d'una cultura. Els estereotipus funcionen bàsicament a partir dels mecanismes de simplificació i generalització. I amb els prejudis compartixen la seua resistència al canvi, a pesar de les evidències en contra.

Donada la diversitat d'enfocaments en que ens podem trobar, una bona opció pot ser la d'entendre prejudí, estereotipus i discriminació és prendre'ls com tres components de l'actitud: el cognitiu, la creença; l'actitudinal, l'afecte, i el conductual, el comportament dut a terme. El problema es planteja quan les tres no van a l'uníson. En alguns ocasions s'ha trobat que la conducta discriminatòria no segueix a l'existència de prejudis i estereotips racistes com va ser l'estudi de La Piere en 1934 sobre discriminació racial dels xinesos als Estats Units. La Piere va telefonar a diferents hotels i hostals del país preguntant'hi si admetrien hostes d'aquesta nacionalitat o ètnia. La resposta majoritària va ser que no. Després va emprendre un viatge pel país en companyia d'una parella de xinesos no trobant a penes negatives per a allotjar-se.

El fet que els llocs a què va telefonar i en els que es va allotjar foren diferents, el que ell acompanyara personalment a la parella i el que és menys violenta una discriminació que comporta una resposta a una pregunta que una acció són raons que s'han esgrimit per a qüestionar l'estudi de La Piere.

Per altra banda, és evidentment que aquestos mecanismes psicosocials de pensament no es focalitzen sobre el racisme, sinó que s'apliquen igualment sobre infinitat de fenòmens socials com l'homosexualitat, el gènere, l'edat, la delinqüència, etc. En tot cas, hem de veure'ls com a processos d'etiquetatge, dels quals ja en vist exemples en temes anteriors, els quals definixen les situacions i, per tant, afavorixen el seu compliment.

** Les anomenades llegendes urbanes solen expressar soterrada o manifestament prejudis i estereotips racistes i xenòfobs, bé contra grups, bé contra bens forasters.*

Busqueu algunes d'elles i analitzeu-les.

5. LES EXPLICACIONS DEL RACISME

Per a explicar-ho, el racisme, com a fenomen important que és, s'han aplicat diverses teories i disciplines. Però no sols es tracta d'entendre com es formen els prejudis i els estereotips o s'arriba a la conducta discriminatòria, sinó també evitar-ho o eliminar-ho. Ací no anem a estendre'ns molt sobre estos aspectes, simplement volem oferir un breu panorama que ens ajude a situar-nos. Entre les principals disciplines que han tractat d'explicar o oferir el seu punt de vista sobre el racisme estan la biologia, la psicologia, la sociologia i l'antropologia. En cada una d'ella trobarem diverses teories en competència, que bé intenten explicar-ho o bé subsimir-ho en un marc conceptual.

Teories
Teories biològiques
Etologia
Sociobiologia
Teories psicològiques
Del boc expiatori
De la personalitat autoritària
De l'aprenentatge social
Cognitives
Teories antropològiques
Etnocentrisme
Teories sociològiques
Tancament social
Assignació de recursos
Interaccionisme simbòlic
Del conflicte i Cultural Studies

Les teories biològiques

L'etologia i la sociobiologia, en este orde són dos corrents que en la segona meitat del segle XX han tractat d'explicar les actituds de rebuig, recel o por cap als què són diferents, i de les quals el racisme seria una manifestació. No obstant això, no expliquen el racisme concret ni certes formes de xenofòbia. Per què cap a uns estrangers més que cap a altres? A més, la idea d'estranger és una idea burocraticoadministrativa.

Tampoc expliquen per què certes formes d'exclusió o rebuig i no altres. L'etologia partix de la idea de grup com a entitat natural de selecció: la cooperació amb els pròxims i el recel de l'estrany o l'estranger seria selectivament adaptatiu. En el cas de la sociobiologia és la no relació genètica la que portaria a no cooperar. L'aspecte corporal, del qual el color de la pell és l'aspecte més visible, seria una pista de pertinença a la comunitat o de parentiu genètic. Quan les diferències són majors, major seria el recel.

El fet que les actituds de desconfiança i recel cap als estranys estiguen i hagen estat tan esteses suposa per a ambdues corrents que això ha de tindre una base genètica. No obstant això, fins al moment és una hipòtesi que no ha sigut confirmada, basada en certs models, i que ho té difícil per a ser-ho. La qüestió és com posar en connexió els gens, que hi són trosos d'ADN que sintetitzen proteïnes, amb conductes concretes i tan complexes com el rebuig de certes persones.

Les teories psicològiques

Les teories psicològiques s'han dirigit a explicar el fenomen centrant-se en diferents direccions. Tres d'elles han sigut les que s'han dirigit cap a trets personals, les que ho han focalitzat en l'aprenentatge social i les que ho han fet en factors d'índole cognitiva.

En el grup de les primeres estan les de la personalitat autoritària i la dels “bocs expiatoris”. La teoria dels “boc expiatori” partix de l'existència d'un pensament estereotipat, del conflicte que sorgix quan dos grups compartixen un nínxol i competixen per uns recursos socioeconòmics i de la desviació de l'atenció cap als més débils (mai cap al poder). Normalment és propi d'individus o grups que estan en condicions desfavorides que redirigixen les seues frustracions cap a grups als que culpen de la situació que viuen o d'una situació social (atur, manca d'ajudes, delinqüència, droga...), ja que són un blanc fàcil i es trobem relativament indefensos. Cap a ells poden desplaçar la seua frustració personal, derivada d'eixe antagonisme, en forma de prejuís o d'agressions com a vàlvula d'escapament. És prou freqüent en els jovens de barris obrers, amb poques oportunitats laborals i acadèmiques.

Per la seua part, la teoria de la personalitat autoritària, assenyala que hi ha diversos tipus de personalitat, una d'elles, la personalitat autoritària, que és especialment

procliu al pensament estereotipat i al prejuí, la qual seria resultat del tipus d'educació rebuda. La diferència entre l'enfocament primer i este és que ací entra en qüestions de personalitat. No hi ha persones que han après a ser prejudicioses, sinó personalitats que ho són, i d'altres que no.

Alguns dels trets de la personalitat autoritària són la rigidesa, el conformisme, la submissió als superiors i el despreci dels que es creu que esan per davall. Estos trets deriven d'un model d'educació en què els pares són incapaços d'expressar afecte directe pels seus fills i es mostren distants i inflexibles en qüestions disciplinàries; són proclius al castic i molt exigents. Això genera personalitats frustrades que projecten i dirigixen la seua agressivitat contra grups que consideren més dèbils i accessibles (minories, marginats, desviats).

Al situar-ho en l'àmbit de la personalitat, obliden els factors socioculturals. No explica per què es trien uns grups abans que altres. O per què els blancs sud-africans o del sud dels EUA són més prejudiciosos que els d'altres estats i països, quan personalitats autoritàries deu haver-hi en ambdós.

Encara que estos descobriments ens oferixen una imatge de com són les persones amb excessius prejuís, no ens proporcionen una explicació clara. Per què no és l'aprenentatge social dels prejuís dels pares en lloc del desplaçament de l'agressivitat?

Per la seua banda la teoria de l'aprenentatge social considera que les conductes, prejuís i estereotips deriven de l'entorn en el que ens criem, en concret de les persones que ens rodegen i a les que estimem i de les que esperem estima (acceptació). Si les persones més importants per a nosaltres (els nostres pares i familiars i amics) senten prejuís contra certs grups hom també els sentirà. La teoria de de l'aprenentatge social també ha explorat el paper que juguen els mitjans de comunicació en la transmissió i reforçament d'aquells, donat que l'entorn familiar ja no és el centre únic d'influència que reben els xiquets. La qüestió que ens podem plantejar és que aquest influx és més propi de contextos més opressius i intolerants, però no tant d'una societat oberta, com la nostra on es reben múltiples influències. Per què prevalen unes sobre d'altres?

La biologia i la psicologia ens informen de l'existència de les bases psicobiològiques del pensament estereotipat i prejudiciós, així com de les conductes que d'ells deriven. A això caldria afegir l'estudi experimental de la formació d'endo i exogrups, (grups propis i aliens, nosaltres/altres) duta a terme per la Psicologia Social, que no entra en la base biològica que puga haver-hi en això. Encara que puguem afirmar que hi ha una tendència natural o primària al gregarisme (sentiment de pertinença i reconeixement, agrupació i identificació), els experiments duts a terme per alguns psicòlegs socials mostren que els elements que unixen els sers humans són simbòlics, artificials i no naturals. Es poden crear agrupacions pràcticament del no-res, de la mateixa manera,

que es poden trencar les que artificialment s'han creat. Estes dades s'han complementat amb teories d'índole cognitiva que fan dependre de les creences i dels mecanismes de la cognició humana (congruència, accentuació, racionalització, simplificació...).

Les teories antropològiques i sociològiques

La biologia i la psicologia se servixen bé de l'existència de mecanismes individuals de segregació i agrupació, de separació entre nosaltres i els altres, però si volem veure les formes en què funcionen eixes realitats hem d'abaixar al terreny i veure els processos socials concrets de discriminació i segregació. Entre els conceptes que ens poden servir per a això són els de “etnocentrisme”, “tancament de grup” o “tancament social” i “assignació de recursos”. Així mateix també podem recórrer a les explicacions sociològiques més generals pròpies de cada una dels corrents sociològics que ja hem vist. Les que més s'han ocupat d'això són la teoria del conflicte, de filiació marxista, i l'interaccionisme simbòlic, i més recentment els “estudis culturals” han aportat informació descriptiva interessant sobre la complexitat i dinàmiques dels processos identitaris en un món globalitzat.

Amb referència als tres conceptes esmentats inicialment, són fets servir igualment per diferents teories, enfocaments i disciplines, i que es referixen a distintes realitats socials, adhuc poden anar per separat o també poden ser integrats en un marc explicatiu de manera complementària.

En primer lloc, el d'etnocentrisme, és un concepte d'ampli ús en les ciències socials, especialment en Antropologia i Sociologia. Com ja vam veure en el tema 3, amb ell es descriu la tendència general en individus de tots els grups a considerar la pròpia cultura com la millor o superior a altres, recelant inclús d'elles. Així mateix és la etnocentrisme el fet de percebre i avaluar les cultures de les altres en funció de la pròpia. L'etnocentrisme s'entremescla amb les formes de pensament estereotipat i prejudicis: despreciar, menystindre, estigmatitzar, deshumanitzar a l'altre, segons els casos. Alguns el vinculen al racisme i la xenofòbia, a les que consideren com a manifestacions radicalitzades d'aquell.

L'etnocentrisme pot anar acompanyat del tancament de grup o tancament social. No obstant això, el tancament social és un concepte molt més ampli que el de etnocentrisme. Ens parla de la infinitat de mecanismes de barrera que un col·lectiu, grup, institució estableix per a separar-se o limitar l'accés d'altres, especialment dels recursos, encara que en aparença siguen molt simbòlics. Encara que en este cas ens referim als processos i dispositius pels que uns grups culturals o ètnics se separen d'altres com pot ser per mitjà de prohibicions matrimonials, del contacte social, de la separació física com va ser el cas de la població negra en els EUA que tenien prohibit el matrimoni, l'accés als estudis, establir-se en determinats; o llocs separats com a

lavabos o llocs públics, es fan servir no sols entre grups ètnics diferents, sinó que pràcticament els trobem per tot arreu: edats, classes socials, gèneres, opcions sexuals (i.e prohibició dels homosexuals d'accedir a l'exèrcit en molts països).

Com assenyala Giddens, els mecanismes de tancament es poden donar entre grups que tenen igual poder (accés a la universitat de dos grups, o separació) sense que domine cap grup. Però el més freqüent és que un grup ètnic tinga més poder que un altre. “En estes circumstàncies, el tancament del grup ètnic coincidix amb l'assignació de recursos.” (Giddens 2006: 477). El concepte de tancament social ens ajuda a entendre no sols les manifestacions més visibles i violentes del racisme, sinó el racisme subtil i institucional, que és quan determinats grups ètnics no aconseguen bons treballs, educació de qualitat o un lloc agradable per a viure.

** Cerca diferents mecanismes de tancament de grup al llarg i ample de la vida social, estiguen vigents o no. A tall d'exemple: no deixar votar als estrangers, no deixar a les dones incorporar-se a l'exercit, la policia o la guardia civil...*

L'interaccionisme simbòlic no s'ha preocupat tant per explicar l'origen de prejudis i estereotips com la seua consolidació i els seus efectes. Dins d'este corrent, a partir de la “definició de la situació” la teoria de l'etiquetatge ha explorat al poder estigmatitzador d'estes. Els altres funcionen sovint com un espill en què ens veiem reflectits i pel que acabem veient-nos com ens veuen els altres. Però no sols això. El com ens veuen ens facilita o ens dificulta les oportunitats per a accedir als recursos socials i econòmics. Especialment rellevant en este sentit és la profecia que s'autocomplix.

El racisme i altres formes de confrontació i els prejudis derivats no són més que la manifestació clara d'un conflicte que hi ha en la societat. Cap a ací han focalitzat la seua atenció les anomenades teories del conflicte. Com vam veure en el tema inicial, dins de les teories del conflicte han tingut un predomini especial les que deriven del marxisme. El conflicte racial, ètnic o nacional seria una manifestació o un subproducte del conflicte de classes capitalista. Els capitalistes utilitzaven els prejudis per a dividir a la classe obrera, enfrontar-la entre si, i debilitar el seu poder.

Dins de la perspectiva conflictivista, els anomenats Cultural Studies han aprofundit en el que és una explicació simplista. Per als Cultural Studies el racisme no és un producte només de les forces econòmiques, sinó de la concurrència de diversos jocs d'identitats, a banda de l'obrer o la de classe. La identitat ètnica, la racial o la gènere no són un subproducte creat per la classe capitalista.

6. ELS PROCESOS MIGRATORIS

La migració de persones, ja ho vam dir al començament, és una constant en la història de la humanitat, inclús de les espècies animals i vegetals. Hi ha animals que són migratoris per naturalesa. No és, doncs, un fenomen nou ni contemporani, encara que en una societat global haja adquirit dimensions sense precedents. Uns mitjans de transport cada vegada més ràpids i econòmics, junt a la liberalització econòmica mundial i les gran desigualtats de econòmiques i demogràfiques entre països ens donen una bona aproximació per entendre el marc en el que vora 200 milions de persones es desplacen al llarg i ample del món. Ens diu V. Verdú, d'aquest nou panorama en el segle XXI:

“Ens trobem enfront del segle de les persones desplaçades, de les deportacions en massa, de la neteja ètnica, de la confusió de les cultures i de la babelització de les llengües. Es calcula en uns 150 milions els migrants actuals, que estan creixent a raó de 2 a 4 milions de persones per any.” (V. Verdú “Cómo entrar en el siglo XXI”).

** Cerca casos i exemples, actuals o històrics, de migracions i conceptes relacionats amb elles, com per exemple “diàspora”, “èxode”.*

Per migracions entenem un desplaçament, més o menys, permanent de persones o grups del seu lloc habitual de residència a un altre.¹ Generalment està relacionada amb la busca de noves i millors oportunitats laborals en connexió amb la demanda de mà d'obra dels països desenvolupats, on existixen taxes molts baixes de natalitat. Però eixa no és l'única causa. El reagrupament familiar, l'esperança d'una vida millor, les històries que els propis immigrants contenen als seus, la persecució política, l'inseguretat ciutadana o la violència, les guerres, la fam, el desig d'aventura, o la busca de climes més benignes obliguen o duen a les persones a emigrar. Podriem, doncs, parlar de causes o factors que espanten (centrífugues) i de causes que atrauen (centrípetes). A això hem d'afegir altres condicionants com a disposar d'uns recursos econòmics mínims o de salut per a emprendre l'empresa migratoria. Normalment no emigren ni els que més recursos tenen ni tampoc el que menys. A banda, emigren en molt més mesura els joves que els vells, i els que tenen salut que els que no la tenen. I ho fan tant els que tenen estudis com els que no els tenen. I en la incidència per sexes, l'immigració depen sobre tot de les relacions de gènere, el valor cultural de cada país i els treballs disponibles en cada destí. A banda de per aquest últim motiu, a l'hora de triar el destí també depen amb molta mesura de les xarxes socials que es tenen.

¹ Per a computar-les, els organismes oficials estableixen un període mínim de permanència, que varia segon països. A Espanya és d'un any.

Parlem de coneguts, veïns o familiars que ja han acomés l'aventura d'emigrar i que servixen d'acogida, i que faciliten vivenda, treball, informació, support econòmic i psicològic, etc.; així com també ho són factors la proximitat geogràfica, o l'afinitat cultural o lingüística. I encara que la gran majoria emigren tenint en ment un prompte retorn als seus països d'origen, la realitat es gran part d'ells acaben establint-se definitivament fóra.

És una realitat multiforme i heterogènia que per a ser estudiada requereix la col·laboració de diferents disciplines. En cap cas les migracions són un fenomen individual, puntual o merament cojuntural, sinó més bé estructural per tots els seus costats. En aquest sentit, la immigració és un procés que podem connectar triplament amb l'estructura social:

- amb el lloc que s'ocupa en l'estructura social de la societat d'origen
- amb què s'ocupa en la de recepció
- amb les relacions politicoeconòmiques a nivell global

El terme "immigració" o "immigrant" no són només descriptius, sinó que comporten una càrrega o una connotació, que no escapa ni als teòrics del fenomen. Ningú veu els conquistadors i colonitzadors del segle XV-XIX com a migrants. Per què? La imposició per conquesta on apareixen dominadors i dominats no entra en els esquemes mentals que tenim de migració. Però ho són. Australia, Nova Zelanda, Canadà, EEUU són països d'immigrant recents.

Tampoc entra en els esquemes de migració les migracions interiors. És a dir, les que es produïxen dins d'un mateix territori, normalment nacional. Aquestes s'han donat en tots els països industrialitzats, i ara s'estan produint en els països de Tercer món. Comporten menys problemes perquè formen part de la mateixa cultura, però també comporten problemes semblants (vivenda, sanitat, educació, valors rurals, a vegades llengua...). Per exemple, a Espanya, si mirem un parell de generacions seguides, podem dir que en la seua majoria són immigrants. De fet, molts de què es queixen de la "immigració", els seus pares o els seus iaïos ho són, sinó ells mateixos; que al final només poden esgrimir la idea que els actuals immigrants són diferents. El propi term "migració" o "immigrant" implica una constricció i una percepció del fenomen.

Ni tampoc, per exemple, es veuen com a immigrants als residents estrangers a Espanya que procedixen del nord i centre d'Europa. Per què? Perquè són rics i no vénen a la cerca de treball. I no obstant això, quantitativament constitueixen la majoria de la població immigrant al nostre país. Els problemes que plantegen són diferents. (elevació del preu de la vivenda en les zones costaneres del mediterrani, Balears i Canàries, major atenció sanitària per la seua edat, o escassa o nul·la integració social).

Com hem assenyalat, a finals del XX i principis del XXI, el context de què parlar de les migracions és el de la globalització en tant que mobilitat i interconnectivitat de persones, béns, capitals i missatges en conjunció i de forma cada vegada més accelerada. Les persones poden moure's en un dia d'un continent a un altre, i estar en permanent contacte amb els seus familiars i comunitats a través dels mitjans de comunicació (mòbils, Internet, televisions satèl·lit). Per altra banda, no podem dir que afecte uns països i a altres no, sinó que afecta pràcticament tots ells.

Qualsevol classificació del tipus de migracions és complexa i parcial, encara que pot il·luminar sobre la idea de que no tots els immigrants tenen les mateixes oportunitats i ho han fet en les mateixes condicions. Estan les migracions imperials, les colonials, les excoloniales, les comercials, les forçades (com la dels esclaus), les laborals (regulars, no regulars), les temporals, etc. Conceptes tots ells que ens parlen de motius, de condicions o de les direccions dels fluxes.

Dins de la realitat social contemporània, els contextos han sigut canviants. En el segle XIX la colonització i la industrialització. I si mirem una mica més enrere des de finals el segle XVI i fins mitjan del XX es dona un moviment poblacional des dels distints països europeus cap a la perifèria. La instauració del colonialisme serà una dels factors que alimentarà la revolució industrial. Esta generarà un desenrotllament desequilibrat que poc més d'un segle després, ara, que els moviments de població vagen de la perifèria al centre. O de les distintes perifèries als distints centres. En este cas podem parlar del revers de l'expansionisme europeu. És el moment del postcolonialisme el marc en què es produïx aquest moviment poblacional; una vegada les colònies s'han independitzat la població pren com a punt de destinació l'antiga metropoli, tant per raons culturals (la llengua, per exemple, com administratives). Comparativament era lògic, doncs, que en el passat s'emigrara amb la idea de romandre. Les distàncies importaven. Hui, que els mitjans fan el món cada vegada més xicotet, s'emigra amb la idea de tornar, encara que després no quede més remei que romandre. En tota cas, la extensió dels ideals de tolerància en moltes societats, així com la facilitat que donen els mitjans de comunicació i transport per a mantindre el contacte amb les seues comunitats d'origen han disminuït l'interés de les minories per integrar-se'n.

A Europa, en les dècades dels 50, 60 i 70 els països mediterranis (Turquia, Grècia, Espanya, Itàlia o Portugal) van proporcionar mà d'obra barata als països del centre d'Europa. És l'època duarada del fordisme, en plena reconstrucció postbèlica. A més, alguns d'ells van rebent també població migrant de les seues antigues colònies o protectorats, sobretot són els casos de Gran Bretanya i França. Les crisis del petroli de 1973 i 1979 van ralentitzar o van detindre este flux migratori.

Després d'això tres esdeveniments marcaran les pautes migratòries a Europa. En primer lloc, en 1989, la caiguda del Mur de Berlin, la qual cosa va fer que les pautes

migratòries deixaren ser únicament del Sud al Nord (del Tercer Món al Primer), sinó que també ho van a ser de l'Est a l'Oest), es a dir, del Segon al Primer món. En segon lloc, la Guerra en l'antiga Iugoslàvia, conflicte que va generar més de 5 milions de refugiats a Europa, en su major part.

Un canvi notable des de llavors és que els països del Sud europeu també seran receptors de migració. Són els casos d'Espanya, Itàlia o Portugal. Bé és immigració que ve directament a treballar o a residir (buscant un clima més benigne), o bé de pas cap al centre i nord d'Europa.

En tercer lloc, amb els acords de Schengen, la qual cosa suposa l'eliminació de barreres interiors per als moviments de persones, els països es comprometen a controlar les fronteres exteriors, permetent l'accés a tot aquell que provinga d'un país membre de la Unió Europea. Això suposa que els països perifèrics es convertixen en una porta d'entrada per a la immigració il·legal. Aquest enduriment de les condicions, ha afectat inclús al col·lectiu de refugiats i sol·licitants d'asil, passant-se d'una certa simpatia hospitalària a una consideració quasi criminal de molts dels sol·licitants.

Les migracions a Espanya

** Aproximadament quants emigrants espanyols diries que hi ha repartits pel món? Quins països creus que són els que tenen un nombre més gran d'immigrants de la nostra nacionalitat? Creus que els espanyols tenen dret a emigrar, bé perquè no trobem feina, bé perquè no trobem la feina per a la que es consideren preparats, bé simplement per viure en un país que els agrada?*

Els moviments de població a Espanya tenen coses comunes amb els fluxes globals, així com elements que li són propis. Fins a la dècada de 1980 Espanya ha sigut un país d'emigrants, i això sense comptar les migracions colonials, que no pareixen entrar en l'imaginari col·lectiu de “migracions”, encara que també són desplaçaments de població.

Actualment hi ha més d'un milió sis-cents mil espanyols residint en l'estranger, segons dades de la secretària d'Estat per a la Immigració. A partir d'eixa dècada els fluxos s'invertixen i passa a ser, sobretot, un país receptor d'immigració. Evidentment continua havent-hi espanyols que continuen emigrant. A diferència del passat, és una mà d'obra qualificada i altament qualificada.

En tot cas, podem parlar d'un retard en comparació amb les tendències que es viuen en altres països desenrotllats. Espanya ha sigut un país d'industrialització tardana, la qual cosa explica el retard en eixos processos. En relació amb la mà d'obra que demanda la indústria, tinguem present que, en alguns casos, la immigració massiva genera un “nou país” com són els casos dels Estats Units, Canadà, Austràlia, Nova

Zelanda, quedant la població nativa a mínims (minories marginades), si és que no es eradicada.

Centrant-nos en les migracions contemporànies, a Espanya, a finals del segle XIX, els dos destins migratoris més triats van ser el nord d'Àfrica (El Marroc i Algèria) i Llatinoamèrica. Més tard, quan tingué lloc la Guerra civil i la repressió franquista, es va produir un exili forçós de molts espanyols cap a Europa i Amèrica Llatina, per motius polítics i ideològics. Per últim, l'experiència migratòria més recent, es dona a partir de la dècada de 1950 i fins a finals de la dels 70. És una emigració que es produïx per motius laborals. Es calcula que més de dos milions d'espanyols van deixar el país a la cerca de treball en el nord i centre d'Europa (França, Suïssa, Bèlgica, Alemanya, principalment). Com diuen molts d'ells, se'n van anar per a uns mesos i es van quedar tota la vida. Era mà d'obra poc qualificada que realitzava els treballs més durs, pitjor pagats, de menor prestigi social i en condicions precàries. L'any 73, la crisi del petroli i la mort del general Franco encoratgen el retorn des dels països industrials d'alguns immigrants espanyols.

En esta història no hem d'oblidar-nos que també el de l postguerra, des dels anys 40 del segle XX, és el període en què es produïx l'emigració interior més gran d'Espanya, la que es produïx del camp a la ciutat i que donarà lloc a un dels fenòmens de canvi social més importants de la història recent d'Espanya, el de la seua urbanització, amb tot el que això comporta. Este procés és comú en tots els països industrialitzats. Amb les seues peculiaritats, però també amb problemes i manifestacions semblants. Problemes urbans com a falta de servicis, xabolisme, desadaptació social, etc.

Actualment, Espanya és el país que més població rep de la Unió Europea i un de què més del món, després dels EEUU, que és el que més en rep. En el migratori, Espanya és una espècie d'encreuament, ja que a partir de la dècada de 1990 rep fluxos del primer món, ex-segon i tercer món. Uns vénen a residir a la cerca d'un clima més suau, altres a la cerca de treball, altres recalen en ella com a lloc de pas cap a altres països de la Unió Europea. I a pesar de la crisi econòmica de 2008, l'arribada d'immigrants a Espanya no ha deixat d'augmentar, encara que no al ritme dels anys anteriors.

Quant a xifres, es calcula que a Espanya hi ha actualment poc més de cinc milions i mig d'immigrants, la qual cosa representa un 12,2% de la població total. D'ells, aproximadament la mitat conformen eixa immigració residencial de què hem parlat. Provenen, majoritàriament, de països com Gran Bretanya, Alemanya i França, i s'establixen en la costa mediterrània (País Valencià, Andalusia, Balears) i a Canàries.

Població estrangera a Espanya

Any	Estrangers censats	% total població
1981	198.042	0,52%
1986	241.971	0,63%
1991	360.655	0,91%
1996	542.314	1,37%
1998	637.085	1,60%
2000	923.879	2,28%
2001	1.370.657	3,33%
2002	1.977.946	4,73%
2003	2.664.168	6,24%
2004	3.034.326	7,02%
2005	3.730.610	8,46%
2006	4.144.166	9,27%
2007	4.519.554	10,00%
2008	5.220.600	11,30%
2009	5.598.691	12,00%
2010	5.708.940	12,20%

En el global, les nacionalitats més nombroses són la romanesa, el marroquí, equatoriana i britànica. La majoria estan en les comunitats de Madrid i Catalunya. No obstant això, la província amb nombre més gran d'immigrants és Alacant, on algunes poblacions tenen un nombre molt superior d'estrangers que d'espanyols. Segons el cens de 2009, la localitat espanyola amb major proporció d'estrangers és Sant Fulgenci (Alacant), on quasi el 80% dels seus habitants no són espanyols. És una tendència que es repeteix a pobles com Rojales, Teulada, Calp, Xàbia i l'Alfàs del Pi, i molt prop queda Torrevella. Les Comunitats que menys immigrants reben són Extremadura, Galícia, Astúries, Cantàbria, Castella i Lleó i el País Basc.

Quant als espanyols en l'estranger, d'eixe poc més de milió i mig que hi ha, els quatre països en què més residixen són Argentina, França, Veneçuela i Alemanya.

Pel que fa al País Valencià, la minoria predominant és la britànica, seguida de la romanesa, el marroquí i l'equatoriana. La quantitat de residents dels països que més aporten pot veure's en el següent quadre, així com el percentatge que suposen del conjunt de població immigrada en el any 2009.

País d'origen	Estrangers censats	Percentatge de la població estrangera
Regne Unit	141470	15,9
Romania	137523	15,5
Marroc	73130	8,2
Ecuador	51727	5,8
Colòmbia	45149	5,1
Alemanya	42890	4,8
Bulgèria	36344	4,1
Bolívia	28896	3,2
Itàlia	23880	2,7
França	21092	2,4

Font: IVE

7. INTEGRACIÓ I INSERCIÓ SOCIAL

La immigració, en tant que desplaçament de població que s'establix en una altra societat, planteja qüestions de relació i adaptació entre persones de grups culturals i nacionals distints, i per tant posseïdors de normes, valors i creences distintes. Encara que eixa mateixa qüestió també es planteja respecte de les minories que ja estan assentades en una societat. Tant les relacions com les actituds tant d'uns com d'altres, majories i minories, d'hostes com de receptors, han sigut objecte d'atenció preferent per part de les ciència socials.

El concepte més emprat respecte d'això és el d'integració. Però el seu significat i valor és d'allò més complex i divers, ja que no s'aplica només a migrants, sinó també a persones discapacitades o amb minusvalideses o a minories que ja viuen en un país. D'altra banda, referit a grups nacionals o ètnics, les actituds de les societats receptores o majoritàries no són homogènies, sinó que varien respecte als grups. Es pot ser indiferent amb uns, mentres que amb altres se és molt bel·ligerant. La proximitat cultural, la llengua, la història, la religió, l'aspecte físic, el nivell econòmic són tots ells elements que marquen les posicions que s'adopten. Finalment, cal dir que la pròpia paraula "integració" ja va carregada d'un significat del que és socialment desitjable i satisfactori. Però hi ha altres opcions raonables? Molts dels residents estrangers que viuen en les costes espanyoles del mediterrani o de les Canàries no es pot afirmar que estiguen socialment integrats. Encara que és una qüestió que transcendeix les ciències socials, és un tema interessant d'atenció per les implicacions que té. Per què han d'integrar-se? Si amb este tipus d'immigrants encara podem plantejar la qüestió, el sentiment general, amb altres immigrants de menor poder adquisitiu, és molt diferent: "ells han d'integrar-se". Són moltes les qüestions que es poden plantejar respecte

d'això: Es pot conviure i relacionar-se sense estar integrat? Què és estar integrat? Hom es pot integrar si la població amfitriona no posa un poc de la seua part?

“La integració és un procés dinàmic, continu i de doble sentit, de compromís recíproc entre immigrants i residents basats en drets i obligacions mútues” (Consell d'Europa)

Encara que no ho parega, quan els immigrants arriben a un país es produïx un procés d'adaptació mútua. El més evident és el de la població que migra, però també la societat receptora canvia de conducta. Per exemple, tancant-se. Esta és una resposta adaptativa molt freqüent, però no és l'única; ni la millor per a tots. Hi ha altres respostes possibles.

A la pregunta què passa amb els immigrants quan arriben es pot respondre de diverses maneres. Però si busquem una sèrie de models de relació entre hostes i amfitrions podem establir tres o quatre bàsics que podem trobar en diferents societats. Amb això s'ha intentat establir una sèrie de models que resumisquen actituds generals de les poblacions d'una societat a fi d'establir classificacions comparatives. En tot cas la realitat que viuen els individus és més complexa i heterogènia que la simplificació del model. Abans de veure els models proposats podem plantejar-nos què tipus d'actituds són possibles per part d'amfitrions (i algunes d'elles també vàlides per als hostes).

- el rebuig total (expulsió)
- la indiferència
- la segregació o no contacte (pluralisme cultural)
- l'assimilació
- la mescla o cresol, que pot ser:
 - desequilibrat
 - tendent a l'equilibri: interculturalisme

El problema de parlar de models en què en ells es mescla tant les intencions i les polítiques com les realitats que resulten. El ser i l'haver de ser; el desitjable i la realitat. És a dir, el normatiu i el descriptiu. En principi nostre interès com a científics socials és el de veure el que hi ha, deixant altres pensadors socials la tasca necessària de pensar escenaris més òptims.

L'assimilacionisme (o aculturació en Antropologia) implica que l'hoste ha de renunciar a la cultura pròpia, i adoptar la nova, la del país on arriba. Comporta un monoculturalisme uniforme que obliga a dissimular-se entre la població majoritària. És el que els va succeir a espanyols i italians a França o Alemanya. Però, atés que l'assimilació total és pràcticament impossible, ja que els individus no es poden resocialitzar del tot, els problemes de marginació i rebuig solen estar presents, així com els derivats de conflictes i traumes psicològics. Moltes vegades quan els actors

socials parlen que tal o qual col·lectiu ha d'integrar-se estan parlant realment de "assimilar-se". L'assimilacionisme comença a desacreditar-se a partir dels anys 1960, però encara així encara és acceptat com el model desitjable en part de la població.

L'assimilacionisme no sols cal veure'l com una imposició que es du a terme ací cap als immigrants. L'assimilacionisme també es pot posar en pràctica pels colonitzadors cap a certs grups socials. O les classes benestants o els estrats superiors el poden adoptar com una estratègia de distinció dels grups locals més desfavorits. Per exemple, *occidentalitzant-se*.

Un segon model, el qual ha rebut diferents noms, és el *melting pot*, és a dir, amalgama, mescla, fusió, mosaic o cresol de cultures, encara que també s'usa termes com pluriculturalisme o multiculturalisme. Sosté que després d'un procés d'hibridació social els distints grups ètnics es dissolen en un nou compost social i cultural. És un model que descriu part d'allò que s'ha succeït en llocs en què els immigrants procedien de diferents països i cultures d'origen. El cas prototípic són els Estats Units, un país d'emigrants de diferents continents. Però altres, com Brasil o Cuba també podrien valdre.

L'inconvenient epistemològic d'este model descriptiu és que en realitat en tot procés de relació entre diverses cultures sempre hi ha aportacions d'ambdós o de totes elles. El problema és que les aportacions d'eixes cultures poden ser molt desiguals. Si ens fixem en allò que s'ha succeït amb les poblacions natives del propi Estats Units, Canadà o Austràlia, el que ens trobem és un conjunt d'actituds i situacions de rebuig, marginació, exclusió, estigmatització i assimilació dels dits grups. És el cas dels gitanos a Espanya. I, d'altra banda, tampoc fa falta fixar-se en els grups pitjor parats. Si mirem el resultat d'eixe "melting pot", en el cresol hi ha molt de les cultures dominants i hegemòniques i poc de la resta de grups. Els negres, els irlandesos, els italians o els asiàtics estaven molt menys representats en eixa amalgama que altres grups ètnics.

El tercer model, el de l'interculturalisme o cosmopolitisme ens parla d'espais de convivència i intercanvi freqüents. Però també de respecte per les minories i de les seues peculiaritats, tradicionals culturals, convertits en drets col·lectius. Com a exemples de països on més ha funcionat l'interculturalisme se sol citar Canadà i Gran Bretanya.

A vegades l'interculturalisme s'interpreta que les cultures han de viure juntes, tolerant-se, però que no necessiten mesclar-se. És el que succeïx en molts països en què es produïxen processos de ghetificació. Ací més que d'interculturalisme seria millor parlar de pluriculturalisme o multiculturalisme. Seria un pluriculturalisme segregat. Viure (i respectar) a cada un amb les seues diferències i peculiaritats. Però cada un en el seu lloc a fi de salvaguardar les diferències culturals, de les minories ètniques inclús. Un cert racisme arriba a acceptar açò. Cada grup està separat d'altres. Açò no és propi de

grups racistes de la cultura dominant. També les minories poden adoptar este punt de vista

** Busqueu qüestions on es plantegen conflictes entre cultures i vegeu com s'abordarien des de cadascun d'estos tres models.*

En carara que no es una relació lineal, per darrere d'aquest models podem trobar una certa relació amb diferent tipus d'Estats. Primer es pot veure entre els autoritaris i els democràtics. En els primers no sol permetre's la diversitat, la qual es combatuda i perseguida. En els segons, l'integració es pot posar en funció de model liberal-comunitarista que es done en cada país. Per altra banda, aquest models de relacions interculturals també ens poden servir per a estudiar les actituds individuals de hostes i d'anfitrions. A continuació podem veure que de la combinació de com valora ambdós cultures o grups, en este cas, l'immigrant o el membre d'una minoria, ens eixen quatre actituds o postures possibles. El que habriem de buscar ara és què situacions duen i en què condicions es troben les persones que adopten cadascuna d'elles i contrasta-ho empíricament.

	Valora el contacte amb la societat de acollida	Menysprea el contacte amb la societat de acollida
Valora mantindre els costums pròpies	Integració (2)	Separació (3)
Rebuja mantindre els costums pròpies	Assimilació (1)	Marginació (4)

8. CONFLICTES I PROBLEMES

** La immigració és font de tòpics i mites, molts d'ells fàcilment desmuntables. Intenteu fer-ne una llista de les creences més comunes sobre la immigració.*

A vegades quan es tracta o es parla de la immigració es parla d'ella com un problema o dels problemes de la immigració. I això és ja un problema. A més, que ja hem vist que l'emigració és una realitat que adopta moltes formes, emigrar no és cap delictes ni gens roïn. La immigració, com les relacions interculturals o com les relacions en general, i l'hem vist en este curs plantegen sempre problemes, però no són un problema. Quan es parla del "problema de la immigració" ja s'està definint i esbiaixant la situació d'una

determinada manera.

La immigració és font d'avantatges i d'inconvenients, tant per als que emigren com per a la població receptora. La principal dimensió per a analitzar avantatges i inconvenients sol ser l'econòmica. Però hi ha altres dimensions com la demogràfica, la de seguretat (o la percepció d'ella), la cultural, etc. En tot cas, avantatges i inconvenients no són variables fixes, sinó que depenen de circumstàncies; entre elles està l'actitud de les poblacions, en especial de la receptora. En relació amb les tesis de l'interaccionisme simbòlic, hi ha estudis mostren que actituds més tolerants i respectuoses, o almenys indiferents, redunden en benefici de la convivència conjunta. Les conductes de les comunitats que viuen juntes no són fixes, sinó que es conformen com en un joc d'espills que es reflectixen entre si. Fomentar actituds positives i combatre prejudis i estereotips és per això important ja que distorsionen la percepció i valoració de l'altre. D'ací el paper positiu que poden exercir les campanyes de sensibilització per part d'administracions i organismes públics o d'associacions de la societat civil (ONG, plataformes o associacions veïnals).

** Busqueu en Internet la pàgina dels següents associacions o bé altres semblants i analitzeu, comparant els seus discursos (missatge) i les seues pràctiques (accions).*

- SOS Racismo, <http://www.sosracismo.org>
- Valencia Acoge, <http://www.valencia-acoge.org>
- Fundación Secretariado Gitano, <http://www.gitanos.org/index.html>
- Movimiento contra la intolerancia, <http://www.movimientocontralaintolerancia.com>

“Como bien sabe, la inmigración ha tenido una enorme trascendencia en la evolución de nuestro país en las últimas dos décadas. La ciudadanía española tiene una larga experiencia sobre lo que significan las migraciones, pues nosotros mismos fuimos hasta hace relativamente poco, un país de emigración. Por ello, seguramente somos aún más conscientes de los retos y oportunidades que plantea la construcción de una sociedad plural y diversa”. (Mensaje institucional de la Secretaria de Estado para la Inmigración, <http://extranjeros.mtin.es/es/index.html>)

Encara que sens dubte ajuda, el fet de haver sigut un país d'immigrants no és cap vacuna contra els prejudis, la intolerància i el racisme. Es pot utilitzar, però molts immigrants solen construir una imatge i produir legitimacions per a diferenciar-se dels que arriben després o d'altres nacionalitats o d'altres classes socials (“ells i nosaltres som diferents”.) de fet alguns dels immigrants més antics solen elaborar discursos diferencialistes i justificadors de les restriccions a la immigració, i també solen recolzar

a partits d'indole xenòfoba. És un mecanisme de defensa, alhora que una protecció (tancament social entorn de recursos).

Un cas molt cridaner va ser el d'Arnold Schwarzenegger, governador de Califòrnia (i la figura corporal del cyborg al cinema), qui va demanar que es tancaren les fronteres als immigrants. Alguns persones del seu entorn personal i polític van demanar que el disculparen dient que no ell havia dit exactament això. Que se li havia malentés perquè encara no parla bé l'anglès. I es que Schwarzenegger és el mateix un immigrant que ja portava 36 anys als EUA quan va fer aquestes declaracions, al any 2005.

És una de les moltes situacions paradoxals al voltant de la immigració. La necessitat com a mà d'obra barata es altra. Els immigrants fan falta però no se'ls facilita que estiguen legalment. Són necessaris, però les poblacions autòctones no els volen. Reactiven les economies on hi són, però se'ls culpa del deteriorament de la situació econòmica.

La idea de la invasió és una idea molt present en la societat i a la que certs grups racistes i xenòfobs estan abonats i recorren ben sovint. La idea que els immigrants són molts. Els mitjans de comunicació poden encoratjar este tipus d'imatges que tenen una alta component emocional, però que si són analitzats amb serenitat i racionalitat perden tota eixa força. A tall d'exemple, la imatge de les pasteres arribant a les nostres costes, que seria un d'eixos pànics morals de què vam tractar en el tema 4. El percentatge d'immigrants que arriba en pasteres és ínfim, un 1%. La majoria arriben amb avió o per carretera, i quasi la mitat d'ells (ja ho hem assenyalat adés) vénen com a emigrants residencials, que són eixos que no desperten sentiments d'odi i rebuig visceral. No obstant això, s'han promogut campanyes per a sol·licitar el retorn dels emigrants als seus països d'origen, es deporta als que no tinguen ocupació o comenten delictes.² Creixen els pànics morals que retraten els immigrants com a delinqüents o persones que depenen de l'Estat de Benestar, augmenten les barreres, com els contractes d'integració o el requisit de coneixement de la llengua autòctona (mecanismes de tancament social), que, per descomptat, sempre són per als immigrants dels estrats socials més baixos i desfavorits, per als que realitzen treballs poc o gens qualificats, mai no per als professionals que exercixen tasques qualificades i pertaneyn a les classes altes o mitjanes. Açò es pot veure clarament en les mesures de molts països como ara l'Italià. O també ací, al País Valencià.

La diversitat ètnica és una font de riquesa. Són molts els casos en què comunitats diferents viuen en convivència pacífica. Però sempre criden més l'atenció els casos en què això no ocorre. Els conflictes ètnics i racials tenen manifestacions i causes

² No sabem si, el més xenòfobs, a fi de mantindre la puresa racial, també impediran als espanyols que vullguen emigrar que ho facen o demanaran el retorn dels que estan fora.

diferents. Segons el grau poden anar des de la intimidació i agressions violentes a la guerra o el genocidi.

La intimidació, agressions i assassinats solen ser realitzats per individus i grups d'ultradreta, i solen anar dirigits tant a persones de les minories ètniques i estrangers, i a persones que físicament són diferents al fenotip de l'agressor com a defensors dels drets de tals col·lectius. O als seus béns i locals. Solen ser actes aïllats, però repetits. S'ha tractat de fer un perfil d'aquest individu, tant en lo psicològic com en lo sociològic. Encara que això és sempre complicat. Són joves, molt prejudiciosos, i de classe baixa, que en molts casos han trobat en el futbol un mecanisme en el que captar gent i recursos, i organitzar-se.

Un pas més en l'escalada violenta són els episodis o brots xenòfobs o racistes. En ells esclata puntualment una onada d'odi contra persones de diferent color, ètnia o nacionalitat, i en ells la participació és molt més ampla. A Espanya han sigut freqüents contra l'ètnia gitana. Els més recents a Espanya contra estrangers van ser els d'Elx de 2004, contra els magatzemistes asiàtics, i, anteriorment i més greus, els de El Ejido de 2002, contra els treballadors magrebins dels hivernacles.

El de "neteja ètnica" és un concepte encunyat arran d'allò que s'ha succeït en el conflicte dels Balcans. Encara que té elements del genocidi, en realitat es despleguen una varietat d'accions, normalment amb la finalitat d'expulsar a un grup d'un territori, i que ens recorden casos històrics com, al nostre país, el dels jueus i el dels moriscos. La neteja ètnica s'exercix a través de l'acovardiment, el desplaçament forçós de la població, la violència (i.e. la violació, sobretot de les dones), inclús l'assassinat selectiu formen part d'això. Recentment allò que s'ha succeït en el Sàhara pot ser qualificat de neteja ètnica com també el que el govern israelià fa amb el poble palestí. Altres poble amenaçats són els kurds, la minoria més gran sense Estat-nació.

Per genocidi, en canvi, es fa referència a l'eliminació sistemàtica d'un grup. La de major escala i coneguda és l'empresa contra els jueus per part del govern nazi, els que van crear una maquinària monstruosa per a exterminar jueus i a altres pobles que consideraven inferiors. Menys conegut, encara que quasi tan greu va ser el dels armenis per part del govern turc, que inclús hui en dia es continua negant a reconèixer, i del que prompte es compliran cent anys. Vora milió i mig d'armenis van morir en aquell episodi. Més recents són els de Rwanda i després a Uganda, que enfronta a hutus i tutsis, o el de Darfur, a Sudan.

LES QÜESTIONS

1. Definix raça, racialització i etnicitat.
2. Explica les tres etapes en que podem distingir el racisme europeu modern.
3. L'any 2000 la Conselleria de Sanitat de la Generalitat Valenciana editava una guia de salut per a immigrants magrebins, guia que copiava literalment d'una editada anteriorment per la Consejería de Murcia (ambdós amb governs del Partit Popular). En ella apareixen consells com els que es detallen a continuació i que han sigut presos literalment. Serien un exemple de racisme o no? I si ho fossen, seria un racisme institucional? Justifica les teues respostes.
 4. *Las uñas de las manos se cortan con una tijeras curvas [...] Las uñas de los pies han de ser cortadas rectas [...] para ello se deben de utilizar tijeras rectas (8 -10).*
 8. *Los objetos de uso cotidiano deben de estar en lugares propios para poder conservarlos más tiempo y en mejores condiciones. Así pues, la ropa se coloca en el armario, los alimentos naturales en el frigorífico, las latas de alimentos en el armario de la cocina, etc. (14).*
 10. *Los muebles de la casa deben ser de fácil limpieza. (14)*
 14. *El deporte debe practicarse como actividad recreativa y no competitiva ni violenta (26)*
 16. *"Medidas preventivas en las relaciones sexuales": No tener relaciones sexuales (50).*
 18. *No ande descalzo en playas, ríos o lugares peligrosos (64).*
 20. *Evite los trabajos expuestos al sol en las horas centrales del día (12 a 15 horas): son las más peligrosas (76).*

(Guía de salud para inmigrantes magrebíes. Valencia: Conselleria de Sanitat, 2000).
4. Posa en relació la teoria del conflicte, aplicada al racisme, amb els conceptes "tancament de grup" i "assignación de recursos".
5. Respon la qüestió que planteja el següent text:
Si el teu Déu és jueu, les teues lletres llatines, els teus números àrabs, el teu cotxe alemany, la teua pizza italiana, el teu cafè colombià, el teu ordinador taiwanés, els teus pantalons nord-americans, les teues sabates xineses, el teu rellotge suís, el teu gas algerià....Per que dius al teu veí estranger?
6. És l'assimilacionisme una forma d'etnocentrisme? I és l'etnocentrisme sempre assimilacionista?
7. L'actitud d'indiferència cap als immigrants, per part de la població autòctona té més de positiu que de negatiu o al revés? Hi pot haver un dret a la indiferència?

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

GIDDENS, A. (2006) *Sociología*. Madrid, Alianza Editorial.

KYMLYCKA, W. (1996) *Ciudadanía multicultural*. Barcelona, Paidós.

PULIDO, R. (1997) “Diversidad, diferencia, desigualdad y discriminación. Una propuesta para ordenar los discursos anti-racistas en educación.”
www.juntadeandalucia.es/gobernacion/.../pulido_2_1.pdf

SAN ROMAN, T. (1995) *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía*. Madrid, Tecnos, 1996

SOLÉ, C. (ed.) (1996) *Racismo, etnicidad y educación intercultural*. Lleida, Universitat de Lleida.